

Sawm ala's-Sawm (Bargaining upon Bargaining) in Islamic Law

Mustafa Ünal^{1,a,*}

¹ Necmettin Erbakan University, Faculty of Law, Department of Islamic Law, Konya, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 01/01/2024

Accepted: 01/06/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons

AttributionNonCommercial 4.0

International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

As social beings, humans have historically engaged in exchange with one another. These exchanges have typically been formalised through sales contracts. The most prevalent method of establishing sales contracts is the bargaining method of musāwama. In the context of contract formation, the parties involved in the transaction engage in a process of negotiation and bargaining with the objective of reaching an agreement on the terms and conditions of the contract. The parameters of this method are defined by Islamic law. It established regulations to permit individuals to engage in bargaining without infringing upon each other's rights. While the specifics are subject to varying forms of evidence, particularly custom, it is directly commanded by the scriptures that these combinations should be taken into consideration when updating sales contract. This has been of great importance in terms of preventing both personal and social harm. The following restrictions have been introduced in this context are as follows: It is prohibited to resell a good that has already been sold, to involve a third party in the bargaining in order to raise the price, and to involve a third party in the bargaining when the parties have reached the conclusion of the bargaining stage and are inclined to agree. This study addresses the issue of a third party's involvement in a transaction to the detriment of one of the parties, where the parties' inclination to agree has emerged. This issue is referred to as sevm ale's-sevm in the Islamic law literature. In the Turkish literature, the term is usually translated as bargaining upon bargaining. In this study, although the concept of sevm ale's-sevm is generally employed, although the concept of bargaining upon bargaining is used when it is necessary to express the concept in Turkish. The parties involved in the bargaining process communicate their respective intentions to each other through the declaration of intention, which is a fundamental aspect of the contract. In this study, therefore, an initial focus is placed on the explanation of the declaration of intention. The present study offers an analysis of the nature of declarations of intention to bargain, with a particular focus on whether they can be classified as offers or invitations to treat. Following these explanations, the musāwama method is defined and information is provided about this method in general. The distinctions between the contracts formed by the musāwama method and those formed by analogous methods have been elucidated. The issues to be considered when bargaining are mentioned and it is stated that it is forbidden to bargain on bargaining. It is stated at which stage of the conclusion of the contract the involvement in the bargaining will be considered within the scope of this prohibition and at which stage the intervention will not be included in the scope of the prohibition. The necessity of this prohibition is explained. It has been stated that contracts involving sawm ala's-sawm are generally considered to be haram in the context of Islamic religious doctrine. However, from a legal perspective, these contracts are considered to be valid. It was stated that the scope of this prohibition includes not only Muslims but also non-Muslim citizens and muste'men. Accordingly, it was elucidated that such an agreement would be deemed unlawful if it resulted in the exploitation of a non-Muslim citizen or muste'men. It is stated that sawm ala's-sawm is not only valid for the contract of sale, but also for other contracts by analogy. These explanations are based on the views of the Hanafi madhhab, but the views of other madhhabs are also included. The article is based on the Hanafi madhhab in terms of pregnancy, with a method that includes the views of other madhhabs. Having considered the various opinions expressed, it is now necessary to determine whether this prohibition is currently applicable under the law.

Keywords: Islamic Law, Declaration Of Intention, Musāwama, Sawm Ala's-Sawm, Bargaining Upon Bargaining.

İslâm Hukukunda Sevm ale's-Sevm (Pazarlık Üzerine Pazarlık)

Süreç

Geliş: 01/01/2024

Kabul: 01/06/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Sosyal varlıklar olan insanlar, tarih boyunca birbirleri ile alışveriş yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu alışverişler, genellikle satış akdi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Satış akitlerinin kurulmasında en yaygın görülen yöntem ise pazarlık usulü ile gerçekleştirilen müsâveme yöntemidir. İnsanlar satış akdini kurarken, akdin unsurları üzerinde pazarlık yaparak bir anlaşmaya varmışlardır. İslâm hukuku bu yöntemin sınırlarını belirlemiştir. İnsanların birbirlerinin haklarını ihlal etmeden pazarlık yapabilmelerini sağlayacak düzenlemeler getirmiştir. Ayrıntıları başta örf olmak üzere farklı delillerle düzenlense de, insanların satış akdini kurarken bu sınırlara dikkat etmesi gerektiği, doğrudan doğruya naslar ile emredilmiştir. Bu durum hem şahsi zararların hem de toplumsal zararların önüne geçilmesi açısından büyük önem arz etmiştir. Bu kapsamda getirilen bazı sınırlamalar şu şekildedir: Satılmış olan bir malın devredilmeden bir başkasına satılmaması, fiyat yükseltmek amacıyla üçüncü kişinin pazarlığına dahil olunmaması gerektiği ve tarafların pazarlık aşamasının sonu geldiği, anlaşma meyillerinin olduğu durumda üçüncü kişinin pazarlığa dahil olmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu sınırlamalardan, tarafların anlaşma meyillerinin ortaya çıkmış olduğu durumda üçüncü kişinin taraflardan birinin aleyhine pazarlığa dahil olması konusu çalışmamızda ele alınmıştır. Bu husus İslâm hukuk literatüründe sevm ale's-sevm olarak nitelendirilmiştir. Türkçe literatürde genellikle pazarlık üzerine pazarlık olarak çevrilmiştir. Çalışmada sevm ale's-sevm kavramına genellikle yer verilmiş olmakla birlikte, Türkçe olarak ifade edilmesi gerektiğinde pazarlık üzerine pazarlık kavramı kullanılmıştır. Taraflar pazarlığa yönelik ifadelerini akdin kurucu unsuru olan irade beyanı ile birbirlerine iletmektedirler. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle irade beyanına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Pazarlığa yönelik bu irade beyanlarının icâb niteliğinde mi yoksa icâba davet niteliğinde mi olduğu hususunda açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamaların ardından müsâveme yöntemi tanımlanmış ve genel olarak bu yöntemle ilişkin bilgi verilmiştir. Müsâveme yöntemi ile oluşturulan akitler ile bu yöntemle benzer yöntemlerin farkları hususunda açıklamalar yapılmıştır. Pazarlık yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiş ve pazarlık üzerine pazarlık yapmanın yasak olduğu ifade edilmiştir. Akit kurulurken hangi aşamada pazarlığa dahil olmanın bu yasak kapsamında sayılacağı ve hangi aşamadaki müdahalenin yasak kapsamına dahil olmayacağı belirtilmiştir. Bu yasağın neden gerekli olduğu konusunda yapılmış olan açıklamalara yer verilmiştir. Sevm ale's-sevm söz konusu olduğu akitlerin genel olarak diyaneten haram kabul edildiği bununla birlikte kazaen bu akitlerin geçerli olduğu ifade edilmiştir. Bu yasağın kapsamına sadece müslümanların değil aynı zamanda müslüman olmayan vatandaşların ve müste'menlerin de dahil olduğu ifade edilmiştir. Buna göre müslüman olmayan bir vatandaş veya müste'men aleyhine böyle bir pazarlığa dahil olmanın hukuka uygun kabul edilmeyeceği açıklanmıştır. Sevm ale's-sevm yalnızca satış akdi açısından değil, aynı zamanda kıyas yoluyla diğer akitler bakımından da geçerli olacağı belirtilmiştir. Bu açıklamalarda Hanefî mezhebinin görüşü esas alınmış olmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Makale genel itibarıyla Hanefî mezhebi odağında diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilen bir yöntemle oluşturulmuştur. Tüm bu görüşlerin ardından mer'î hukukta bu yasağın uygulanıp uygulanmadığı hususunda açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İrade Beyanı, Müsâveme, Sevm Ale's-Sevm, Pazarlık Üzerine Pazarlık.

^a mustafaunal@erbakan.edu.tr

 0000-0003-3454-9694

Citation / Atf: Ünal, Mustafa. "İslâm Hukukunda Sevm ale's-Sevm (Pazarlık Üzerine Pazarlık)". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 370-388. <https://doi.org/10.18505/cuid.1413124>

Giriş

İnsanların aralarında kurmuş oldukları hukuki işlemlerde toplumun huzurunu bozacak, güven ve dayanışma duygularını zedeleyecek durumların önüne geçilmesi İslâm toplumu açısından önem arz etmiştir. Bu bakımdan aile hukukuna yönelik akitler açısından bu hususa naslar ile dikkat çekildiği ve bir kişinin izdivaç teklifine cevap verilmeden bir başkasının aynı kişiye izdivaç teklifinde bulunmaması gerektiği ifade edilmiştir. İnsanlar arasındaki borç doğurucu işlemler açısından da aynı hassasiyetin korunduğu görülmektedir. Akitler bütün hukuk sistemleri açısından borç doğurucu nitelikteki hukuki işlemlerin başında gelmektedir. Bütün hukuk sistemleri akitlerin kurulması ve geçerliliğine dair hususlarda birçok düzenleme barındırmaktadır. İslâm hukuk sistemi içerisinde de akitler, büyük bir yer kaplamıştır. Bu akitler içerisinde de en çok üzerinde durulan akit satış akdidir. Satış akdinin tesisinde ise tarafların pazarlık yapmaları çok yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu pazarlık görüşmelerinin tamamen serbest bir şekilde yürütülemeyeceğine, görüşmeler esnasında nasıl davranılacağına, nelere uyulması gerektiğine dair açıklamalara İslâm hukuku kaynaklarında yer verilmiştir. Bu kapsamda naslarda bir satış sözleşmesinin üzerine başka bir satış sözleşmesi yapılamayacağı, tarafların pazarlıklar neticesinde bir fiyat üzerinde anlaşmış olup henüz akdin kesinlik kazanmamış olduğu bir aşamada üçüncü bir kişinin pazarlığa müdahalede bulunamayacağı, üçüncü kişinin fiyatı artırmak amacıyla pazarlığa müdahil olamayacağı gibi hususlar belirtilmiştir. Bu yasaklara uyulmadığı takdirde gerek bireysel gerekse de toplumsal açıdan birçok zararın ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.

İslâm hukukuna dair ülkemizdeki literatürde akdin kuruluşu esnasında yapılmaması gereken yasaklı işlemlerden bir kısmı üzerine müstakil çalışmalar yapılmış olmakla birlikte genellikle, borçlar hukuku veya tüketici hukukuna dair genel çalışmalar kapsamında bu hususlara temas edilmiştir. Tüketicilerin haklarını korumaya yönelik yapılan çalışmalarda bu hususlar özellikle vurgulanmıştır. Ancak bu çalışmalar tüketicilerin haklarını bütün halinde ele alan çalışmalar oldukları için pazarlık üzerine pazarlık konusu üzerinde çok kısıtlı durulmuştur.¹ Pazarlık üzerine pazarlık yapmaya yönelik müstakil bir çalışma ise bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile literatürdeki boşluk doldurulmaya çalışılmış ve aydınlatıcı nitelikte kapsamlı bilgiler verme hususunda gayret gösterilmiştir. Bu bilgiler verilirken özellikle Hanefî mezhebi görüşleri esas alınmış olmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Ayrıca mer'î hukuk açısından da duruma kısaca değinilerek, mer'î hukukta bu yasağın nasıl değerlendirildiğine temas edilmiş, ahlaka aykırılık durumunda ne gibi hukuki müeyyidelerin düzenlendiği ifade edilmiştir.

1. Genel Kavramlar

Akit, taraflardan birinden sadır olan icâb beyanıyla karşı taraftan sadır olacak kabul beyanının, belli bir konu üzerinde hukuki bir netice doğuracak şekilde birleşmesi irtibatı olarak tanımlanmaktadır.² Bu tanımdan

¹ bk. Alpaslan Alkış, *İslam Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012); Abdussamed Atasoy, *İslam - Osmanlı Tüketici Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023); Mustafa Kisbet, *İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması Ayıp Muhayyerliği* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2015).

² Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 1/153; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), md. 103; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân fi'l-mu'âmelâti's-şer'iyye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hânîfe en-Nu'mân* (Bulak: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1891), md. 262; Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle* (İstanbul: Dâru'l Hilafeti'l-Âliye, 1326), 2/11; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti's-şer'iati'l-İslâmiyye*, (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 270;

da görüleceği üzere akdin kurucu şartı olarak irade beyanlarına vurgu yapılmaktadır. Nitekim Hanefiler akdin kurucu unsuru olarak yalnızca irade beyanlarını esas almışlardır. Buna göre akdin kurulabilmesi için icâb ve kabul gereklidir. Bu icâb ve kabul için ise ehliyetli taraflar ve akdin konusunun bulunması şarttır. Bununla birlikte diğer mezheplere göre icâb ve kabulün yanında akdin tarafları, konusu ile icâb ve kabule ilişkin diğer olmazsa olmaz nitelikteki vasıflar da akdin unsurları arasında sayılmıştır.³ Akit kurulurken pazarlık için ifade edilecek olan sözler, bütün mezhepler tarafından akdin esas kabul edilmiş olan irade beyanları üzerinden gerçekleştirileceğinden dolayı öncelikle irade beyanı hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.1. İrade Beyanı

İrade, hukuk ıstılahında “bir şeyi yapmaya karar vermek, o şeye yönelmek” şeklinde ifade edilmektedir.⁴ Bu tanımdan anlaşılacağı üzere irade esas itibariyle kişinin iç dünyasında meydana gelen sübjektif bir durumdur ve iç irade olarak ifade edilmektedir. İrade beyanlarının rıza temeline dayanması gerektiği Kur’ân-ı Kerim’de belirtilmiştir.⁵ Tarafların rızaları iç irade kavramı ile ifade edilmektedir. Bu iç iradenin ehliyetli bir kişi tarafından, hukuki işlem kurmaya yönelik açıklanması dış irade olarak ifade edilmekte ve bu dış irade, literatürde irade beyanı olarak nitelenmektedir.⁶ Dolayısıyla tarafların rızaları hukuk düzeni tarafından ancak irade beyanları ile anlaşılabilir. Bu bakımdan irade beyanı akdin olmazsa olmaz kurucu unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akitler iki taraflı hukuki işlemler olduğundan dolayı tek bir irade beyanı ile kurulamazlar.⁷ Akdin kurulması için birbirine uygun, karşılıklı irade beyanlarına ihtiyaç vardır. Bu irade beyanları ise icâb⁸ ve kabul olarak nitelendirilmiştir.⁹ İrade beyanları arasındaki uygunluğun semenin miktarı (bedel), cinsi ve

Hayreddin Karaman, “Akid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/251; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 665; İbrahim Tüfekçi, “İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 12.

³ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yûsuf (Beyrut: Daru'l-İhyâ'i Tûrâşî'l-'Arabi, ts.), 3/23; Şemseddîn Muḥammed Ḥaṭîb Şirbînî, *Muḡni'l-muḥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1994), 2/323; Şemseddin Ebû 'Abdullah el-Ḥaṭṭâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl fi muḥtaşari Ḥalîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 4/228; Mansûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kanâ' 'an metni'l-iknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/146; Karaman, “Akid”, 2/253; Avcı, *Hukuk Tarihi*, 672; Ahmet Ünsal, “İn'ikâdın (Akdin Hukukî Varlık Kazanması) Mahiyeti”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 98.

⁴ H. Yunus Apaydın, “İrade (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/384; Muharrem Önder, “İslâm Hukukunda İrade Beyanı Olarak Mükellefin Sükûtu; Mâhiyeti, Kısımları ve Beyân Olma Sebepleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2019), 56.

⁵ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali* (Erişim 01 Ocak 2024), en-Nisâ 4/29.

⁶ H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/387; Abdüsselam Arı, “Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/57; Ahmet Yaman - Halit Çalı, *İslam Hukuku* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 290.

⁷ Bu durumun istisnaları için bk. Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler* (İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık, 2006), 12, 13.

⁸ Mer'î hukuk bakımından icâb yerine öneri kavramı kullanılmaktadır. Mehmet Ayan, *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 165; Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 303; Sinan Sami Akkurt vd., *Tablolar, Şablonlar, Örnek Olaylar ve Test Sorularıyla Borçlar Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 99; İsmail Kayar, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Özel Borç İlişkileri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 58.

⁹ Alî el-Ḥafîf, *Aḥkâmü'l-mu'âmelâti's-şer'îyye*, (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 2008), 187; Karaman, “Akid”, 2/253; Çeker, *Akidler*, 49; Yaman - Çalı, *İslam Hukuku*, 290; Ahmet Akman, “Deyn” Kavramı Odağında İslam Borçlar Hukuku (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), 43; Apaydın, “İrade Beyanı”, 22/388; Tüfekçi, “Meclis Muhayyerliği”, 14.

sıfatı üzerinde, mebî ile şart muhayyerliğinde olması aranmıştır.¹⁰ Hanefî mezhebine göre hukuki bir işlemin kurulmasına (inşâ-yı tasarrufa) yönelik olarak beyan edilen ilk irade beyanı “icâb”, bunun karşılığında cevap ve tamamlayıcı mahiyette olan ikinci irade beyanı ise “kabul” olarak ifade edilir. Cumhur ise icâb ve kabulü farklı şekilde tanımlamıştır. Cumhura göre mülkiyetin devrine yönelik beyan icâb, mülk edinmeye yönelik beyan ise kabul olarak adlandırılır. Yani satım akdinde satıcının irade beyanı icâb olabilir, müşterinin beyanı icâb olarak değerlendirilemez. Cumhurun bu tanımına göre kabulün icâbtan önce gerçekleşmesi mümkündür.¹¹ Hanefilere göre ise inşâ-yı tasarrufa yönelik ilk beyan icâb olarak adlandırıldığı için böyle bir durum söz konusu olmayacaktır. İrade beyanının şeklinin nasıl olacağı hususunda ise görüş farklılıkları bulunmakla birlikte akdin kurulma maksadını ifade eden her söz, yazı, fiil, işaret veya sınırlı durumlarda sükut¹² gibi iradeyi yansıtan bir yol ile beyanda bulunulabileceği ifade edilmektedir.¹³ İcâbın ve kabulün anlamlarının açık, kesin ve birbiri ile uyumlu olması gerekir.¹⁴ İcâb ve kabul bu nitelikleri ile mücerret vaadlerden ayrılmaktadır. Taraflar açısından kesin olmayan bir beyan mücerret bir vaad olarak kabul edilecek ve akdin teşekkülü açısından yeterli olmayacaktır.¹⁵

Rasulullah (s.a.v.) tarafların birbirlerinden ayrılmadığı müddetçe muhayyer olduklarını belirtmiştir.¹⁶ Bu hadisten, Hanefîler ve Malikîler ayrılmanın bedenen değil sözle olduğunu ve taraflar aynı mekanda bulunmaya devam etse dahi icâb ve kabulün gerçekleşmesi ile akdin kesin biçimde kurulmuş olduğunu anlamışlardır. Şafîîler ve Hanbelîler ise bu hadisten belirtilen ayrılmayı fiziki bir ayrılma olarak yorumlamışlar ve tarafların aynı mekanda bulunmaları durumunda akdin kesin biçimde kurulmuş olmayacağını, irade beyanlarından rücu etmenin mümkün olduğunu anlamışlardır.¹⁷ Ayrıca Şafîîler kabulün derhal yapılması gerektiğini belirtirken¹⁸, cumhur akit meclisi içerisinde kabulün yapılabileceğini ifade etmiştir.¹⁹

¹⁰ MAA, md. 101, 102; Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 5/136, 137; Zeydân, *el-Medhal*, 274, 275; Hafîf, *mu'âmelâtî's-şer'îyye*, 188-190; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 2/93-95.

¹¹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/320; Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/146; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/228; Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/146, 147; Süleyman Kaya, *İslâm Hukukunda İcâbın Bağlayıcılığı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 5, 6; Apaydın, “İrade Beyanı”, 22/383.

¹² Sükutun beyan kabul edildiği durumlara örnek için bk. Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/139-142.

¹³ Zeydân, *el-Medhal*, 281; Hafîf, *mu'âmelâtî's-şer'îyye*, 207-210; Karaman, “Akid”, 2/253; Çeker, *Akidler*, 57-59; Avcı, *Hukuk Tarihi*, 667; Akman, *İslâm Borçlar Hukuku*, 40; Yaman - Çalış, *İslâm Hukuku*, 290; Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017), 601; Kaya, *İcâbın Bağlayıcılığı*, 6, 7; Apaydın, “İrade Beyanı”, 22/389; Ünsal, “İn'ikâdın Mahiyeti”, 98; Önder, “Mükellefin Sükûtu”, 57 vd; İbrahim Ülker, “Ebüssüüd Efendi ve Şanizade'nin Sakk Kayıtları Işığında İslâm ve Osmanlı Hukukunda İcare (Kira)”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2023), 738.

¹⁴ Avcı, *Hukuk Tarihi*, 667; Yaman - Çalış, *İslâm Hukuku*, 290; Ünsal, “İn'ikâdın Mahiyeti”, 98; Mustafa Ünal, “İslâm Borçlar Hukukunda Fesad Müeyyidesi ile Kısmi Hükümsüzlük ve İptal Edilebilirlik Müeyyidelerinin Mukayesesi”, *The Journal of Social Science* 3/6 (15 Eylül 2019), 452.

¹⁵ MAA, md. 171; Akitlerde vaadin diğer türleri ve bağlayıcılıkları için bk. Mustafa Demiryaz, “Vaad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/403, 404; Kamil Yelek, *İslâm Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslâm Finans Uygulamalarına Yansımaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25-29.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necâd, 1422/2001), “Büyü”, 42-44; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Büyü”, 1531.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 5/228; Zeynuddîn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 5/295; Hafîf, *Mu'âmelâtî's-şer'îyye*, 338; Karaman, “Akid”, 2/253; Çeker, *Akidler*, 62; Apaydın, “İrade Beyanı”, 22/388; Akman, *İslâm Borçlar Hukuku*, 46; Yaman - Çalış, *İslâm Hukuku*, 292; Tüfekçi, “Meclis Muhayyerliği”, 20 vd.; Ünsal, “İn'ikâdın Mahiyeti”, 107-109; Ünal, “Fesad Müeyyidesi”, 452, 453.

¹⁸ Ebû Zekeriyâ Yaḥya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/199; Zeydân, *el-Medhal*, 275; Bilal Aybakan, “Meclis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/240; Tüfekçi, “Meclis Muhayyerliği”, 16.

¹⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 5/136; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/239, 240; Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/147, 148; Zeydân, *el-Medhal*, 275, 276; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/85, 87; Çeker, *Akidler*, 63; Akman, *İslâm Borçlar Hukuku*, 44; Apaydın, “İrade Beyanı”, 22/388, 389; Kaya, *İcâbın Bağlayıcılığı*, 11.

1.2. Müsâveme

Müsâveme, sözlük anlamı itibariyle talep, pazarlama, pazarlık yapmak ve fiyat vermek gibi anlamlara gelen sevm kökünden türemiş olup, pazarlık yapmak ve pazarlıklı satış manasına gelmektedir.²⁰ İstilahta müsâveme, bir malı daha önceki maliyeti dikkate alınmayarak herhangi bir ücret ile satmak olarak tanımlanmış ve mutata olan satışın bu olduğu belirtilmiştir.²¹ Müsâveme yöntemi ile gerçekleştirilen alım satım akitleri bey'ü'l-müsâveme veya kısaca müsâveme olarak adlandırılmaktadır. Bu akitler maliyet konuşulmadan kurulan tüm satım akitlerini kapsadığını gibi özellikle, başta semen olmak üzere, akdin konusu ve şartları üzerinde tarafların pazarlık etmeleri sonucu karşılıklı rızaya dayanılarak kurulan akitleri ifade etmektedir.²² Bu çalışmada da tarafların pazarlık yaparak kurdukları akitler esas alınmıştır. Rasulullah'ın (s.a.v.) müsâveme yoluyla alışveriş yaptığı bilinmektedir.²³ Sahabelerin de bu yolla alışveriş yaptıklarına dair örnekler bulunmaktadır.²⁴ Taraflar arasında pazarlık yoluyla gerçekleşmesi bakımından, müsâveme yöntemi ile kurulan akitlerin en uygun alışveriş usulü olduğu ifade edilmiştir. Yaygınlaşan bu akit türü fıkıh literatüründe de mutlak olarak bey' akdiyle ifade edilen tür olmuştur.²⁵

Müsâveme usulü ile gerçekleşen bir alışverişte akdin konusu belli olduktan sonra pazarlık için tarafların vermiş oldukları teklifler soru şeklindeyse veya örfe ve somut olaya göre kesin olduğu anlaşılıyorsa icâba davet olarak ifade edilirler. Kâsânî (ö. 587/1191), müsâveme yöntemindeki teklifleri bu şekilde görmüş ve bunların birer icâba davet olduğunu belirtmiştir.²⁶ Kallek de bu yöntem ile gerçekleştirilen akitlerdeki pazarlık ifadelerinin icâb ve kabul sayılamayacağını, bu ifadelerin akde hazırlık aşaması teşkil ettiğini ifade etmektedir.²⁷ Dolayısıyla müsâveme yönteminde esas olan tarafların doğrudan iradelerini ortaya koymaları değil, karşı tarafı icâba davet etmeleridir. Örneğin, müşterinin bir ceketi bana 100 TL'ye satar mısın demesi doğrudan bir

²⁰ Rağb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Ķur'ân*, çev. Abdalbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), "svm", 529; Cengiz Kallek, "Müsâveme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/79; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstilahları Kâmûsu* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2018), "Sevm", 1120.

²¹ Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/211; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahatı Fikiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 6/8; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletuhu*, çev. Ahmet Efe vd. (Risale Yayınevi, 1994), 5/435, 523; Ĥafîf, *mu'âmelâtî's-şer'iyye*, 426; Nazîh Ĥammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy (İstanbul: İz, 1996), 254, 255; Muhammed Muhammed Ahmed Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik fi'l-fikhi'l-İslâmi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425), 214; Çeker, *Akidler*, 179; Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lûgati* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991), 259.

²² "Sevm", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404), 25/291; Kallek, "Müsâveme", 32/79; Akgündüz, *Hukûk İstilahları*, 1120.

²³ Ebû 'Abdillâh MuĤammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, ed. MuĤammed Fu'âd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabîyye, ts.), "Ticârât", 34; "Libâs", 12; Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. MuĤammed MuĤyiddîn 'AbdulĤamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Büyû", 7; Ebû 'İsâ MuĤammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar 'Avvad Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998), "Büyû", 66 (No. 1305).

²⁴ Buhârî, "Büyû", 67; "Hiyel", 14.

²⁵ Kallek, "Müsâveme", 32/79; Mustafa Kelebek, *İslâm Borçlar Hukuku ve Ebû Yûsufun Öncelikleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 100.

²⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 5/134; Hanefiler'in genel görüşü bu yönde olmuştur. "Sîga", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404), 28/155.

²⁷ Kallek, "Müsâveme", 32/79.

icâb olarak değerlendirilmemiş ve icâba davet olarak görülmüştür. Bu davete karşılık olarak satıcının 120 TL'ye satıyorum ya da 100 TL'ye satıyorum demesi ancak bir icâb olarak kabul edilebilecektir. İrade beyanının icâb mı yoksa icâba davet mi olduğunun belirlenmesi hususunda, beyanın geleceğe yönelik bir anlam taşıyıp taşıyamaması etkili olmuştur.²⁸ Dolayısıyla müsâveme usulündeki bu tekliflerin niteliğinin, anlaşılır ve kesin olması, geleceğe yönelik bir anlam taşıyamaması durumunda, ilgili beyanlar birer icâb olarak değerlendirilecektir. Örneğin bir ceket 100 TL'ye aldım ya da alıyorum diyen müşteriye karşılık satıcının, 120 TL'ye sattım veya satıyorum demesi durumunda müşterinin ilk irade beyanı bir icâb niteliğindedir. Satıcının irade beyanı ise bu icâbı reddeden yeni bir icâb olarak kaşımıza çıkar. Bu durumda eğer müşteri 120 TL'ye ceket almak isterse onun irade beyanı kabul olarak değerlendirilecektir. Ancak müşteri mağazaya girdiğinde herhangi bir ceket belirtmeksizin 100 TL'ye ceket almak istediğini söylemiş olsaydı veya bir ceket göstererek bu ceket kendisine satıp satmayacağını yahut ne kadara satacağını sormuş olsaydı bu durumlarda irade beyanı icâb değil, icâba davet olarak, akde hazırlık hareketi niteliğinde değerlendirilecekti.²⁹ Nitekim Ali Haydar Efendi (ö. 1960) “satıcının bir malı 15 kuruşa sattım demesine karşılık müşterinin 10 kuruşa alırım diyerek karşılık vermesi durumunda, mal eğer müşterinin zilyetliğinde bulunuyorsa müşteri malı alıp gider ve satıcı da sükut ederse 15 kuruşluk semen üzerinden akit kurulmuş olur; ancak mal pazarlık esnasında satıcının zilyetliğinde bulunuyorsa müşterinin alıp götürmesi durumunda 10 kuruşluk semen üzerinden akit kurulur” demektedir.³⁰ Bu örnekten de ilgili pazarlık tekliflerinin açık, anlaşılır ve kesin olması halinde icâb ve kabul olarak değerlendirilerek akdi kuracağı görülmektedir. Müsâveme yönteminde asıl olan tarafların icâb ve kabulden önce soru sorarak pazarlığı devam ettirmesidir. Dolayısıyla bu yöntemde ilgili sorular birer icâb ve kabul değil icâba davet olarak değerlendirilecektir. Bununla birlikte, pazarlığa yönelik bütün irade beyanlarının mutlak biçimde icâba davet olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bu şekilde bir değerlendirmede bulunulurken bu tekliflerin bağlayıcı olmamasından yola çıkıldığı durumda ise irade beyanı başlığında görüldüğü üzere meclis birliği sona erene kadar irade beyanlarının İslâm hukukunda niteliği itibariyle bağlayıcı olmadığını, dolayısıyla bu durumun yalnızca müsâveme yöntemi ile gerçekleştirilen akitlerde değil, bu yönetme başvurulmadan kurulan akitlerde de geçerli olan bir durum olduğunu belirtmek gerekir. Bu durumu müsâveme yöntemine has olarak görmek doğru değildir. Buradaki icâbın bağlayıcı olmaması, esas itibariyle irade beyanının niteliğinden değil, meclis birliği şartından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kesin ve anlaşılır biçimde iradeyi ortaya koyan pazarlık esnasındaki tekliflerden birinin kabul edilmesi durumunda meclis birliğinin ortadan kalkması ile akit kurulmuş olacaktır. Bu durum daha önceki tekliflerin birer hazırlık hareketi veya icâba davet olarak nitelendirilmesini gerektirmemektedir. Kesin biçimde kişinin iradesini ortaya koyan daha önceki teklifler de birer icâb olmakla birlikte kabul edilmemiş sayılacaklardır.

²⁸ “Sîga”, 28/155; Zeydân, *el-Medhal*, 281; Hafîf, *mu‘âmelâti’ş-şer‘iyye*, 203-206; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/68-70; Çeker, *Akidler*, 52; Kaya, *İcabın Bağlayıcılığı*, 19, 20.

²⁹ Antalya, *Genel Hükümler*, 303, 314; Akkurt vd., *Borçlar Hukuku*, 99, 100; Ayan, *Borçlar Hukuku*, 165; Kayar, *Borçlar Hukuku*, 58-60.

³⁰ Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/349.

İslâm hukukunda pazarlık yapmak suretiyle akit kurmak hukuka uygun olmakla birlikte bu pazarlık esnasında tarafların birbirlerini aldatıcı şekilde teklifte bulunmaması gerekmektedir.³¹ Pazarlığın bir adabı bulunmaktadır. Müşterinin almak istediği bir fiyat aklında olduğu halde bundan çok daha düşük bir fiyat teklif ederek bu fiyatı azar azar yükseltmesi veya satıcının satmak istediği bir fiyat aklında olduğu halde bundan çok daha yüksek bir fiyat söyleyip bu fiyatı azar azar düşürmesi durumu Rasulullah'a (s.a.v.) sorulmuş, o ise bu şekilde yapılmaması, alıcı olanın alacağı fiyatı, satıcı olanın satacağı fiyatı söylemesi gerektiğini, karşı tarafın bu doğrultuda alış veriş yapmasının uygun olduğunu belirtmiştir.³² Bu şekilde verilen teklifler ile tarafların birbirlerini aldatma ihtimali azaltılmış olacaktır.

2. Sevm ale's-Sevm (Pazarlık Üzerine Pazarlık)

Sevm ale's-sevm kavramı pazarlık üzerine pazarlık olarak ifade edilebilir. Bu kavram ile anlatılmak istenen satış türüne dair genel açıklamalar yapıldıktan ve benzer türdeki satışlarla aralarındaki farklara değinildikten sonra, İslâm hukukçularının bu şekilde gerçekleştirilen bir satışın hükmü konusundaki görüşleri ifade edilecektir.

2.1. Genel Olarak

Rasulullah (s.a.v.) hiç kimsenin kardeşinin alışverişini bozacak şekilde alışveriş etmemesi, kardeşi izin vermedikçe veya pazarlığı terk etmedikçe onun pazarlığının üzerine pazarlık etmemesi, kardeşinin izdivaç talebinin üzerine izdivaç talebinde bulunmaması gerektiğini belirtmiştir.³³ Müsâveme usulü ile akit teşekkülü hukuka uygun olmakla birlikte, bu hadisten anlaşılacağı üzere pazarlık aşamasında tarafların anlaşmalarını bozacak şekilde üçüncü bir tarafın pazarlığa dahil olması yasaklanmıştır. Bu şekilde pazarlık üzerine pazarlık yapma fiili "sevm ale's-sevm" şeklinde nitelendirilmiştir.³⁴ Buna göre sevm ale's-sevm, tarafların bir fiyat üzerinde anlaşma meyilleri oluşmuş ancak henüz meclis birliğinin bozulmamış, akdin kesin bir şekilde teşekkül etmemiş olduğu bir durumda bir üçüncü kişinin bu pazarlığa müdahil olarak satıcıya daha yüksek bir fiyat teklifinde bulunması veya aynı fiyatla daha cazip bir ödeme teklifinde bulunması gibi daha uygun şartlar sunmak suretiyle önceki pazarlığa rağmen malı üçüncü kişinin alması olarak ifade edilebilir.³⁵ Genel olarak bu şekilde ifade edilmiş olmakla birlikte üçüncü kişinin aynı

³¹ Atasoy, *Tüketici Hukuku*, 60.

³² İbn Mâce, "Ticârât", 29.

³³ Buhârî, "Büyû", 58; "Şürût", 11; Müslim, "Nikah", 1412-1414; "Büyû", 1515, 1516; İbn Mâce, "Ticârât", 13; Tirmizî, "Büyû", 57 (No. 1292); Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Ĥorâsânî en-Nesâî, *Sünenü'n Nesâî*, çev. A. Muhtar Büyükçınar vd. (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981), "Büyû", 17, 19, 20; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Daru'l-İhyau't-Turâsî'l-Arabî, 1406/1985), "Büyû", 45 (No. 95, 96).

³⁴ Kallek, "Müsâveme", 32/80.

³⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i*, 5/232; Muhammed b. Ebi'l-'Abbâs Ahmed b. Ĥamza Şemsuddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 3/468; "Bey' menhî anh", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveyyiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404), 9/216; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 214; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/101; Kelebek, *Ebû Yûsufun Öncelikleri*, 244; Şeyhmus Aksak, "İslam Hukukunda Müzayedede (Açık Artırma) Akdi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 773, 774; Atasoy, *Tüketici Hukuku*, 61.

malı daha ucuza veya daha üstün nitelikleri haiz olan bir malı aynı fiyata satacağını teklif ederek önceki pazarlığa müdahil olma yoluyla anlaşmayı bozması durumu da sevm ale's-sevm yasağı kapsamında değerlendirmiştir.³⁶ Nitekim, bu durumda da tıpkı satıcıya daha iyi bir teklif vermekte olduğu gibi müşteriye daha iyi bir teklif verilerek önceki pazarlığa müdahil olup, anlaşmanın bozulması hususu söz konusudur.

Sevm ale's-sevm için tarafların birbirleri ile anlaşmış olmaları, akdin kurulması yönünde meyillerinin gerçekleşmiş olması gerekmektedir.³⁷ Tarafların akdin kurulmasına yönelik meyillerinin oluşup oluşmadığı hususundaki ölçüt, fiyat konusundaki anlaşmaları olarak değerlendirilmiştir. Eğer taraflar fiyat üzerinde anlaşmışlar ancak akit teşekkül etmemişse artık meyillerinin varlığından bahsedileceği ifade edilmiştir.³⁸ Yani akit için gerekli icâb ve kabul bulunmasına rağmen henüz akdin bağlayıcılık kazanmamış veya taraflar akdin esaslı unsurları (özellikle bedel) üzerinde anlaşmış olmalarına rağmen tali unsurların netleşmemesi gibi nedenden dolayı akdin teşekkül etmemiş olması gerekir.³⁹ Dolayısıyla sevm ale's-sevm akde hazırlık aşamasında veya icâba davetin gerçekleşmiş olduğu yahut yalnızca icâbın bulunduğu durumlarda söz konusu olmaz. Bu aşamalarda üçüncü kişinin pazarlığa müdahil olması, yasak olmanın aksine, satıcının yararına görülerek övülen bir durum olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰ Örneğin A'nın, satıcı S'ye 1000 TL'ye bir ceket almak istediğini ya da belirli olan ceketini 1000 TL'ye satıp satmayacağını sorduğu bir durumda, üçüncü kişi B'nin belirli olan ceketini 1200 TL'ye almak istediğini ifade etmesi sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilemeyecektir. Çünkü henüz müşteri ve satıcı arasında bir anlaşma vuku bulmamıştır. Eğer A'nın ceketini 1000 TL'ye satıp satamayacağını sorduğu durumda satıcı S'nin ceketini 1000 TL'ye satmak üzere icâbta bulunmasının ardından, B henüz meclis muhayyerliği ortadan kalkmadan, S'ye aynı ceketini kendisine satması durumunda 1200 TL vereceğini ifade etseydi artık sevm ale's-sevm söz konusu olacaktı. Ayrıca, Şafîî ve Hanbelîlere göre A ile S arasında icâb ve kabul gerçekleşmiş olsa dahi eğer meclis birliği son bulmamışsa, B'nin teklifi bey ale'l-bey kapsamında değerlendirileceğinden ötürü yine sevm ale's-sevm söz konusu olmayacaktır.⁴¹ Bir kişinin, bir malın fiyatını sorması ve ardından çok da alıcı olmaksızın pazarlığa

³⁶ Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihayetu'l-muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004), 3/183; 'Abdurrahman b. Muḥammed el-Cezîrî, *el-Fıkh 'alâ mezâhibi'l-'erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003), 2/249; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmi*, 364; Ḥammâd, *İktisadi Fıkh Terimleri*, 299; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 214.

³⁷ Cezîrî, *Mezâhibi'l-'erba'a*, 2/249, 250; "Bey' menhî anh", 9/216.

³⁸ Ahmed Şemseddin İbnü'l-Hümmam Kemaleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethü'l-kadîr ale'l-Hidaye, netâ'icü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1389), 6/476, 477; Aksak, "Müzayede Akdi", 775.

³⁹ Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmi*, 364; Kallek, "Müsâveme", 32/80; Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980), 407.

⁴⁰ Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, thk. Ḥalîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 15/75,76; Ebü'l-Fazl Meccüddîn 'Abdullâh b. Maḥmûd b. Mevdûd el-Mevşilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Matba'atü'l-Ḥalebî, 1937), 2/26; Cezîrî, *Mezâhibi'l-'erba'a*, 2/249, 250.

⁴¹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/390; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 3/468, 469; Ebû Muḥammed Muvaffaḳuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ'îl İbn Kudâme el-Maḳdisî, *el-Muğni*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî - 'Abdulfettâḥ Muḥammed el-Ḥulv (Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 1417/1997), 6/308; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, 3/183; "Bey' menhî anh", 9/214, 215; Kallek, "Müsâveme", 32/80; Aksak, "Müzayede Akdi", 779.

başlaması durumunda bu pazarlık esnasında bir başkasının da gelerek pazarlık etmesi, önceki kişi ile satıcı anlaşmış veya anlaşma meyli oluşmuş olmadıkça sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilemeyecektir.⁴² Mezhepler arasında hangi durumlarda akdin, sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirileceğine dair farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler, bu yolla kurulan akitlerin hükmü açıklanırken ifade edilecektir.

Sevm ale's-sevm söz konusu olduğunda bazı zararlar ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, üçüncü kişinin pazarlığa müdahil olarak malın tarafların anlaşığı şekilde satılmasına engel olması durumunda önceki taraflar bu malı aynı şartlarda tekrar alamayabileceğinden veya satamayabileceğinden yahut başka bir yerde aynı şartlarda bulsa dahi o an, malı veya semeni elde edememiş olacağından ötürü bir zararın meydana çıktığı ifade edilmektedir. Burada, yoksun kalınan kârdan bahsedilebilir. Bunun yanında akdi kurmak için bir taraf yol masrafı yapmış veya farklı hazırlıklarda bulunmuş olabilir. Bu masraflarından ötürü akdin bir üçüncü kişinin müdahalesi nedeniyle kurulmaması halinde zarara uğramış olacaktır. Ayrıca üçüncü kişi nedeniyle anlaşmayı istediği şartlarda gerçekleştiremeyen kişi artık bu üçüncü kişiye karşı muhabbet beslemekte zorlanacaktır. Bu davranış kalplere kin tohumu serpiştirecektir. Bir kimsenin kendi nefsi için dilemiş olduğunu kardeşi (yahut komşusu) için dilemedikçe iman etmiş olmayacağını ifade eden hadis⁴³ doğrultusunda üçüncü kişinin kâmil manada imanı bakımından bir noksanlığını, bu hareket ortaya koyacağı gibi, anlaşmayı gerçekleştirememiş olan önceki kişiyi de bu açıdan etkileyecektir. Müslümanların birbirlerinin aleyhlerine böyle bir işlemde bulunması İslâm dininin, birbirleri ile yardımlaşmalarına yönelik buyruklarına⁴⁴ aykırılık taşıyacak ve birbirleri aleyhine haset ederek kendi benlikleri adına yarışmalarına sonunda da helaklerine yol açmasına sebep olacaktır.⁴⁵ Dolayısıyla bu durum toplum içerisinde birbirine olan güveni azaltacak ve ahlakın kötüleşmesine neden olacaktır.⁴⁶

Müşterinin izin vermesi durumunda bir üçüncü kişinin pazarlığa müdahalede bulunması mümkündür. Bu durumda yeni teklif sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilmeyecektir. Müşterinin vermiş olduğu izin, kendi hakkını ıskat eden bir tasarrufu olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷ Asili zarara uğratabilecek olması durumunda vekil, veli veya vasinin bu izni veremeyeceği, kişinin izin verdiğini beyan etmesine rağmen aslında bu duruma rızasının olmadığı başka delillerden anlaşılabilirse bu iznin geçerli olmayacağı ifade edilmiştir.⁴⁸ İzne yönelik irade beyanında iç iradenin önemine ayrıca vurgu yapılmıştır.

Simsarın görevlendirildiği bazı durumlarda sevm ale's-sevm bakımından farklılık oluşmaktadır. Eğer simsar mal sahibi tarafından akdi tamamlamakla görevlendirilmişse, akit konusu üzerinde anlaşılan fiyatı mal sahibine bildirmeden satış yapabilmektedir.⁴⁹ Bu durumda simsar, mal sahibi

⁴² Şevket Topal, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 222.

⁴³ Müslim, "İman", 71, 72.

⁴⁴ Müslim, "Kitabu'l-Bir ve Sıla", 2577-2586.

⁴⁵ Buhârî, "Kitâbu'l-Cizye ve'l-Muvâdea", 1.

⁴⁶ Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 215.

⁴⁷ İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-ğadîr*, 6/477; "Bey' menhî anh", 9/217.

⁴⁸ "Bey' menhî anh", 9/217.

⁴⁹ Cengiz Kallek, "Simsar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/216.

konumunda kabul edileceğinden ötürü simsar ile müşterinin fiyat hususunda anlaşmış olmaları halinde, üçüncü bir kişinin fiyat teklifi sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilecektir. Ancak simsarın akdi tamamlamakla görevlendirilmediği durumlarda, simsar satacağı mal ile ilgili olarak almış olduğu fiyat teklifini mal sahibine bildirmek zorunda kalacaktır. Ona bu bildirim yapıp onayını almadan akdi tamamlayamayacaktır. Dolayısıyla henüz simsar müşteriden gelen fiyat teklifini mal sahibine bildirmeden üçüncü bir kişinin fiyat teklifinde bulunması sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilemeyecektir. Çünkü henüz müşteri ve satıcı arasında fiyat konusunda bir anlaşma yapılmamış durumdadır. Bununla birlikte simsarın müşterinin fiyat teklifini bildirmesinin ardından mal sahibi bu teklifi onaylarsa artık üçüncü bir kişinin fiyat teklifinde bulunması sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilecektir.⁵⁰

Sevm ale's-sevm durumunda, ortada bir üçüncü kişinin gerçekten malı almaya yönelik veya kendi elindeki malı satmaya yönelik bir iradesi söz konusudur. Eğer üçüncü kişi yalnızca malın fiyatını artırmak için pazarlığa müdahil olarak daha yüksek bir fiyat teklifinde bulunuyorsa, bu durumda sevm ale's-sevmden bahsedilemez. Bir kimsenin müşteri olmamasına rağmen, satılan bir malın fiyatını artırma amacıyla teklifte bulunması neceş olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Neceş de sevm ale's-sevm gibi yasaklanan satışlar arasında bulunmaktadır.⁵² Bu bakımdan bir pazarlığa müdahalede üçüncü kişinin iradesine göre işlemin neceş mi yoksa sevm ale's-sevm kapsamında mı kabul edileceği belirlenecektir. Üçüncü kişinin iradesine göre yapılan belirleme neticesinde bir hukuki işlemin hükmü belirlenecektir.

Birden fazla kişinin pazarlığa müdahil olduğu bir yöntem de müzayede (açık artırma) yöntemidir. Müzayede, cumhur tarafından hukuka uygun bir yöntem olarak görülmüş ve bu hususta icma olduğu belirtilmiştir.⁵³ Bu yöntemle satıcının piyasaya arz etmiş olduğu malı almak isteyen kişiler fiyat teklifinde bulunmakta ve en yüksek fiyat teklifinde bulunan kimse ile satıcı arasında akit kurulmaktadır.⁵⁴ Müzayede usulünde taraflar arasında bir anlaşma sağlanmadan fiyat artırma teklifi yapılmaktadır. Ayrıca bu usul ile gerçekleştirilen bir akitte taraflar bir başkasının pazarlığa müdahil olabileceğini baştan bilmekte ve kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu yöntem sevm ale's-sevmden hem henüz tarafların bir bedel üzerinde anlaşmamış olması hem de baştan, bir başkasının da pazarlığa müdahil olacağını bilinmesi yönünden

⁵⁰ Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Şadrü's-Şehîd 'Ömer b. 'Abdil'azîz b. 'Ömer b. Mâze Buhârî, *el-Muhtû'l-burhânî fi'l-fıkhi Nu'mânî*, thk. 'Abdü'l-Kerim Şâmi el-El-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 5/386; Aksak, "Müzayede Akdi", 776.

⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/76; İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-kadîr*, 6/476; Şeyhîzâde Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman Dâmâd Efendi, *Mecme'u'l-enhur fi şerhi mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru İhyâ'i Tûrâsî'l-'Arabîyye, ts.), 2/2/69; Muhammed Emîn b. 'Ömer b. 'Abdil'azîz el-Huseynî ed-Dimeşkî İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 5/101; Zuhaylî, *Fikhu'l-İslâmî*, 363; "Bey' menhî anh", 9/220; "Müzayede", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404), 37/86; Akgündüz, *Hukûk İstîlâhları*, 940; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2005), 55; Aksak, "Müzayede Akdi", 780; Atasoy, *Tüketici Hukuku*, 61.

⁵² Buhârî, "Büyû", 60; "Şürût", 11; Müslim, "Nikah", 1414; "Büyû", 1515; İbn Mâce, "Ticârât", 14; Nesâî, "Büyû", 16, 21.

⁵³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/54; Buhûtî, *Keşşâfu'l-İknâ' 'an metni'l-İknâ'*, 3/183; "Bey' menhî anh", 9/219; Cengiz Kallek, "Müzayede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/237; Aksak, "Müzayede Akdi", 768, 769.

⁵⁴ "Bey' menhî anh", 9/219; "Müzayede", 37/56; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/101, 102; Hammâd, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, 259; Aksak, "Müzayede Akdi", 767.

ayrılmaktadır.⁵⁵ Malın fiyatı üzerinde henüz bir anlaşmanın gerçekleşmediği bir durumda bir kişinin pazarlığa müdahale etmesinin müzayede kapsamına girdiği ifade edilmiştir.⁵⁶ Sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirmediğimiz bu durum, aslında müsâveme yönteminden müzayede yöntemine dönüşmüş olmaktadır. Ancak müzayede yöntemi ile gerçekleştirilen bir satışta, taraflar anlaştıktan sonra yani pazarlık aşamasının sona ermesinin ardından bir başkasının gelerek pazarlığa müdahil olması durumunda yine sevm ale's-sevmden bahsedilecektir.⁵⁷

2.2. Hükmü

Sevm ale's-sevm yoluyla bir akit tesis edilmesi genel itibariyle nehyedilmiş olmakla birlikte, akdin erkan ve şartlarının tamamlanmış, yasağın bunların dışındaki nedenlerden ötürü söz konusu olması nedeniyle İslâm hukukçuları, bu şekilde kurulan akitlerin hükmünü diyâneten ve kazaen ayrı ayrı düzenlemişlerdir. Sevm ale's-sevm hususunda özellikle sedd-i zerâi' prensibi doğrultusunda da belirleme yapılmış olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸ Nitekim aslî olarak hukuka uygun olan bir akdin, hukukun maksatlarına aykırı bir sonuca neden olacağından dolayı hükmünün değişmesi söz konusu olmaktadır. Ancak bu konudaki yasağın niteliğinin ve kapsamının nasıl olacağı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler benimsenmiştir.

Hanefîler, sevm ale's-sevm hususundaki hadiste, Şarî tarafından bu hususun kesin ve bağlayıcı bir şekilde yapılmaması emredilmiş olmakla birlikte, ilgili hadisin haber-i vahid niteliğinde olmasından dolayı sevm ale's-sevm yoluyla kurulan akitlerin tahrimen mekruh olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹ Hanefî fakihler sevm ale's-sevmi yasağının doğrudan akitle ilgili olmadığını, kişinin bir başkasına verdiği eziyetle ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle böyle bir akdin kazaen sahih olduğunu ifade belirtmişlerdir.⁶⁰ Çünkü her ne kadar diyâneten sorumluluğu kaldırmayan bir neden bulunsa da, bu neden akdin unsurlarında veya sıhhat şartlarında değildir.⁶¹ Bu durum, gasp edilmiş bir tarlada namaz kılmaya benzetilmiştir.⁶² Hanefîler arasında sevm ale's-sevm yoluyla kurulan akitlerin fasid olarak değerlendirileceği yönünde de bir görüş rivayet edilmiştir.⁶³ Ancak bu görüş mezhep içerisinde azınlıkta kalmıştır. Hanefîler sevm ale's-sevm ile bey ale'l-bey (satış üzerine satış) arasında bir ayrıma gitmemişler, ikisinin aynı şey olduğunu ifade ederek farklı bir hüküm tayininde bulunmamışlardır.⁶⁴

⁵⁵ Seraḥsî, *el-Mebsût*, 75, 76; Haṭṭâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/237, 238; Molla Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm şerhu Gureri'l-aḥkâm* (b.y.: Dâru İhyâ'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 2/177; Yeniçeri, *İslâm İktisadı*, 407; Ahmet Akman, "İslam Hukuku, Mecelle ve Türk Hukukunda Beğenme Şartıyla Satış Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 218.

⁵⁶ Aksak, "Müzayede Akdi", 774.

⁵⁷ Seraḥsî, *el-Mebsût*, 15/76; Kallek, "Müzayede", 32/237.

⁵⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, "Sedd-i Zerâi'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/279; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 107.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î'*, 5/232; Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 2/26; İbrâhîm el-Ḥalebî, *Multekâ'l-ebḥur*, thk. Ḥalîl 'İmrân el-Manşûr (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 99, 100; Molla Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/177; Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/53; Dâmâd Efendi, *Şerhi multeka'l-ebḥur*, 2/2/69; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, 2/250; Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 331; "Bey' menhî anh", 9/217; "Sevm", 25/293; Ferhat Koca, "Mekruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/583.

⁶⁰ Seraḥsî, *el-Mebsût*, 15/76; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î'*, 5/232; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmî*, 5/365; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁶¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/53, 54.

⁶² Seraḥsî, *el-Mebsût*, 15/75.

⁶³ İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-kaḍîr*, 6/484; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 220.

⁶⁴ İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-kaḍîr*, 6/477; "Bey' menhî anh", 9/215; Kallek, "Müsâveme", 32/80; Aksak, "Müzayede Akdi", 779.

Hanefîler dışındaki cumhur haber-i vahidler noktasında Hanefîlerin usul anlayışından farklı olarak, onların tahrimen mekruh olarak ifade ettikleri kısmı haram şeklinde nitelendirmişlerdir.⁶⁵ Mütekaddimîn Şafiîler, sevm ale's-sevm yoluyla akit kurmayı haram olarak kabul etmişlerdir.⁶⁶ Ancak müteahhirîn Şafiî hukukçularının görüşü aksi yöndedir.⁶⁷ Bununla birlikte kazaen, bu şekilde kurulmuş akitler sahih kabul edilmiştir.⁶⁸ Bu şekilde kurulan akitlerin sahih olarak kabul edilmesine sebep olarak, akdin bu şekilde kalması durumundaki maslahatın, feshedilmesi durumunda ortaya çıkacak zarardan öncelikli olması gösterilmiştir.⁶⁹ Hukuk sistemindeki süreklilik, bu şekildeki akitlerin feshedilmesi durumunda sosyal hayatta ortaya çıkacak olan aksaklıklar düşünüldüğünde bu gerekçe daha iyi anlaşılabilir. Sevm ale's-sevm hangi durumlarda söz konusu olacağı konusunda Şafiîler, satıcının müşterinin teklifi karşısında sükut edip, henüz rızasını açıklamamış olduğu durumda pazarlığa müdahalede bulunulmasının sevm ale's-sevm kapsamında sayılıp sayılmayacağı hususunda iki yönde de görüş beyan etmişlerdir.⁷⁰ Mâverdî (ö. 450/1058), taraflar anlaşmış ancak akit henüz bağlayıcı hale gelmemişken, akdin konusu olan malı satıcının huzurunda müşteriden yüksek bir fiyatla talep etmenin, satıcının caymasına neden olabileceğinden dolayı, bu şekilde bir talebin de haram olacağını belirtmiştir.⁷¹ Mâverdî'nin görüşü doğrultusunda hareket eden daha sonraki fakihler bu işlemin kapsamını daha da genişleterek, akit bağlayıcılık kazanmadan, satıcıdan akdin konusu olan mal ile aynı cins maldan daha yüksek bir fiyatla talepte bulunmayı, özellikle de bu talep ancak müşteriye satılmış olan kısım ile tamamlanarak karşılanabileceyse haram kabul etmişlerdir.⁷² Bazı Şafiî fakihleri gabn-ı fahiş bulunan durumlarda pazarlığa müdahil olmanın sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu görüş doğrultusunda satıcının müşteriye malı, piyasa değerinin çok üstünde bir fiyata satıyor olduğu ya da müşterinin malı piyasa değerinin çok altında bir fiyata alıyor olduğu durumlarda başka bir satıcının pazarlığa müdahil olması sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla sevm ale's-sevmden bahsedebilmek için akitte gabn-ı fahiş bulunmaması şart olarak görülmüştür. Ancak Şafiî fakihleri gabn-ı fahiş bulursa da pazarlığa müdahalede bulunulması durumunun sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁷³

Malikîler, sevm ale's-sevm yoluyla akit kurulmasını haram olarak kabul etmişlerdir.⁷⁴ Bununla birlikte mezhep içerisinde, bu şekilde kurulmuş olan bir akdin kazaen sahih olacağına yönelik genel kanaat hakim olmakla birlikte bu akdin fâsid olduğuna yönelik bir görüş de nakledilmektedir. Bu

⁶⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, (yy.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 42; Koca, "Mekruh", 28/583.

⁶⁶ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/390; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/468; "Bey' menhî anh", 9/217; "Sevm", 25/293; Aksak, "Müzayede Akdi", 774.

⁶⁷ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/390; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/468; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁶⁸ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/468; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmî*, 5/365; "Bey' menhî anh", 9/217; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁶⁹ "Bey' menhî anh", 9/217.

⁷⁰ Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, 2/250; "Bey' menhî anh", 9/217; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 218; Aksak, "Müzayede Akdi", 775.

⁷¹ 'Alî b. Muhammed Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fi fikhi mezhebi'l-İmâm-ş-Şâfi'î ve huve Şerhi Muhtaşar el-Muzenî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 5/344, 345. "Bey' menhî anh", 9/218; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁷² Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/390; "Bey' menhî anh", 9/215, 218; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁷³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttaîn*, thk. Zuheyr eş-Şâfi'î (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 3/416; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 219; Aksak, "Müzayede Akdi", 777.

⁷⁴ Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, 2/250; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmî*, 5/365; "Sevm", 25/293; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

ikinci görüşe göre sevm ale's-sevm yoluyla kurulan akdin feshedilmesi gerekmektedir.⁷⁵ Malikîlerin bir kısmı, pazarlığa yeni bir alıcının müdahil olmasını sevm ale's-sevm kapsamında, yeni bir satıcının müdahil olmasını ise bey ale'l-bey kapsamında değerlendirmişlerdir. Malikîlerin diğer kısmı ise her iki durumu da birlikte ele almışlar ve sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirme yapmışlardır.⁷⁶

Hanbelîler, sevm ale's-sevm yoluyla kurulan akitleri dörde ayırarak incelemişlerdir. Buna göre satıcının anlaşmaya rızası varsa yani kabul gerçekleşmişse artık başka birinin bu pazarlığa müdahil olması haram olarak kabul edilmiştir. Satıcının müşterinin teklifine razı olmaması dolayısıyla icâb ve kabulün gerçekleşmediği durumda bir başkasının yeni bir teklifte bulunabileceği ifade edilmiştir. Satıcının rızasının olup olmadığını gösteren herhangi bir beyan veya delilin olmaması durumunda yine pazarlığa müdahil olunabileceği ifade edilmiştir. Satıcının doğrudan bir beyanı olmamakla birlikte kabule dair rızasını ortaya koyan farklı delillerin bulunması durumunda ise mezhep içerisinde pazarlığa müdahale etmenin haram olduğu yönünde de olmadığı yönünde de görüşler mevcuttur.⁷⁷ Dolayısıyla Hanbelîler sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirdikleri durumlarda, akit kurulmasını haram kabul etmektedirler.⁷⁸ Mezhep içerisindeki ağırlıklı görüş böyle olmakla birlikte bazı Hanbelîler aksi yönde görüş belirtmişlerdir.⁷⁹ Bu şekilde kurulmuş olan bir akdin sahih olduğu mezhep içerisinde genel görüşe göre benimsenmiş olmakla birlikte⁸⁰ bazı Hanbelîler, tarafların akdin teşekkülüne yönelik rızalarını açık bir şekilde ifade etmiş olmaları durumunda bu akdin, bir başkasını eziyete düşürmek gibi rükunları dışındaki bir nedenden ötürü fâsid olduğunu ifade etmişlerdir.⁸¹ Ancak akdin teşekkülüne yönelik rızaları olmasına rağmen bunu açık bir şekilde beyan etmemişlerse bu işlem, haram olmakla birlikte akit sahih kabul edilecektir.⁸² Şafîîlerle benzer bir görüş benimseyen Hanbelîlerin, bu işlemin hükmü bakımından onlardan ayrıldığı görülmektedir. Hanbelîlere göre böyle bir akit fâsittir. Bunun yanında mezhep içerisinde böyle bir işlemin geçerli olacağına yönelik bir görüş de beyan edilmiştir.⁸³

İbn Hazm (456/1064), sevm ale's-sevm yoluyla kurulan bir akdin sahih olmayacağını, feshedilmiş kabul edildiğini ifade etmektedir. Ona göre böyle bir akdin geçerliliğinden bahsedilemeyecektir.⁸⁴

⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 3/183; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmi*, 5/365; Kallek, "Müsâveme", 32/80; Aksak, "Müzayede Akdi", 777.

⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 3/183; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 4/238, 239; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁷⁷ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğnî*, 6/307, 308; "Bey' menhî anh", 9/217; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 217; Aksak, "Müzayede Akdi", 775.

⁷⁸ Cezîrî, *Mezâhibü'l-'erba'a*, 2/250; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmi*, 5/365; "Bey' menhî anh", 9/217; "Sevm", 25/293; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁷⁹ Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁸⁰ Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, 3/183.

⁸¹ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğnî*, 6/308; Zuhaylî, *Fıkhü'l-İslâmi*, 5/365; "Bey' menhî anh", 9/217; "Sevm", 25/294; Ebû Seyyid Ahmed, *Himâyetü'l-müstehlik*, 220; Kallek, "Müsâveme", 32/80; Atasoy, Tüketici Hukuku, 62.

⁸² İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğnî*, 6/308; Manşûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hasen el-Hanbelî el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbî şerhu Zâdi'l-mustağni'* (b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.), 2/216, 217; Aksak, "Müzayede Akdi", 777.

⁸³ İbn Kudâme el-Mağdisî, *el-Muğnî*, 6/308; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, 3/183; "Bey' menhî anh", 9/214, 215; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁸⁴ Ebû Muhammed 'Alî İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/370.

Sevm ale's-sevm yalnızca bey akdi için söz konusu olmamış, cumhur bey akdine kıyas ederek icâre, âriyet, hibe, cuâle, istikrâz, müzâraa ve müsâkat gibi akitler bu kapsama dahil etmişler. Hanefiler özellikle icâre akdini menfaatin satışı olarak kabul ettikleri için sevm ale's-sevmin bu akit türü için de geçerli olacağını ifade etmişlerdir.⁸⁵

Sevm ale's-sevm yaşağını ifade eden hadislerde hiç kimsenin kardeşi aleyhine bir pazarlıkta bulunamayacağı buyrulmaktadır. Buradaki kardeşi lafzından hareket edilerek bu yaşağın kapsamı hususunda değerlendirme yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de müslümanların birbirleri ile kardeş olduğu belirtilmektedir.⁸⁶ Dolayısıyla bu yaşağın kapsamına müslümanların girdiği açık bir şekilde belirlidir. Ancak müslüman olmayanlara yönelik pazarlık üzerine pazarlığın caiz olup olmadığı hususunda farklı açıklamalarda bulunulmuştur. Hanefiler, hadiste geçen kardeş lafzının takyidi bir kayıt olmadığını, sevm ale's-sevm durumunda bir zararın ortaya çıktığını ve kardeşlerin birbiri üzerindeki hakkının daha kuvvetli olacağına bir vurgu olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, müşteri müste'men veya zimmî de olsa sevm ale's-sevmden bahsedileceğini belirtmişlerdir.⁸⁷ İbn Hazm da sevm ale's-sevm konusunda üzerine pazarlık yapılan tarafın müslüman veya zimmî olması arasında fark bulunmadığını ifade etmiştir.⁸⁸ Şafîiler muâhid ve müste'menlerin de müslümanlar gibi sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirileceğini ancak harbilerin ve mürtedlerin aleyhine pazarlıkta bulunulabileceğini, onların pazarlığının üzerine pazarlık yapmanın sevm ale's-sevm yaşağına dahil olmadığını ifade etmişlerdir.⁸⁹ Evzâi (ö. 157/774) ise zimmilerin pazarlığının üzerine pazarlık yapılabileceğini onların müslümanların kardeşi olmadığını belirterek, sevm ale's-sevm'in yasaklılığının yalnızca müslümanlar arasında söz konusu olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰

Mer'î hukukta pazarlık üzerine pazarlık ile ilgili olarak özel bir düzenleme yapılmamıştır. Tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklaması ile akdin kurulacağı düzenlenmiştir.⁹¹ Dolayısıyla icâb ve kabulün gerçekleştiği durumlarda meclis birliği gibi akdin bağlayıcılığının önünde engel olan bir husus bulunmadığı için ancak akde hazırlık aşamasında pazarlığa müdahalede bulunulması mümkün olacaktır. Bu şekilde bir akit tesis edilmişse, icâb ve kabul bulunduğu için akit geçerli kabul edilecektir. Bir yan edim yükümlülüğünün sübjektif esaslı unsur haline getirildiği bir durumda, taraflar akdin fiyatında anlaşmış ancak bu yan edim yükümlülüğü üzerinde henüz anlaşmamışken pazarlığa müdahalede bulunmak mümkün olacaktır. Bu durumda eğer üçüncü kişi yalnızca akdin taraflarından birine zarar vermek için böyle bir işlemde bulunuyorsa, artık üçüncü kişi ahlaka aykırı bir eylemle kasten başkasına zarar vermiş olacağı için⁹² bir tarafın zararından ötürü sorumlu tutulabilecektir.⁹³ Ancak üçüncü kişinin akdin taraflarını zarara uğratmak amacı olmaksızın, kendi menfaati için hareket ederek pazarlığa müdahalede bulunması durumunda, bu şekilde bir sorumluluktan bahsedilemeyecektir. İslâm hukukunun, diyâneten böyle bir sözleşme tesisinin yasaklaması toplum huzuru açısından fayda sağlayacakken mer'î hukuk bakımından böyle bir imkândan söz edilemeyecektir.

⁸⁵ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 5/102; "Bey' menhî anh", 9/218; Kallek, "Müsâveme", 32/80.

⁸⁶ el-Hucurât 49/10.

⁸⁷ "Bey' menhî anh", 9/218.

⁸⁸ İbn Hazm, *el-Muhtallâ*, 7/370.

⁸⁹ Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 3/467; "Bey' menhî anh", 9/217.

⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 3/183.

⁹¹ Türk Borçlar Kanunu (TBK), *Resmî Gazete* 27836 (04 Şubat 2011), Kanun No. 6098, md. 1.

⁹² TBK, md. 49/2.

⁹³ Ayan, *Borçlar Hukuku*, 382; Antalya, *Genel Hükümler*, V/1,1/71.

Sonuç

Bir malın daha önceki maliyeti dikkate alınmaksızın herhangi bir ücret ile satılması, akdin konusu ve şartları üzerinde tarafların pazarlık etmeleri sonucu karşılıklı rızaya dayanılarak akit kurulması yöntemi müsâveme olarak adlandırılmıştır. Bu yöntem ile kurulan akitler, İslâm hukukunda bey' akdi denilince akla gelen akit türü olmuştur. Bey' akitlerinin çoğunluğu bu yöntemle kurulmuştur.

Akdin kurulması için karşılıklı irade beyanlarının bulunması kurucu bir unsurdur. Bu irade beyanları taraflar birbirlerinden ayrılmadığı müddetçe bağlayıcı bir akit meydana getirmezler. Hanefilere ve Malikîlere göre bu ayrılma söz ile olurken, Hanbelîlere ve Şafîîlere göre fizikî olmalıdır. Müsâveme yöntemi ile bir akit kurulurken tarafların akdin unsurlarına dair vermiş oldukları teklifler bulunmaktadır. Bu teklifler genellikle soru kalıbı içerisinde veya gelecek zamanı da kapsayan fiil kipleri ile oluşturulmaktadır. Bu durumda ilgili teklif icâba davet olarak isimlendirilecektir. Buna karşılık, müsâveme yöntemi ile bir akit teşkil ederken tarafların beyanlarının geleceğe yönelik bir anlam taşımayan, kesin ve anlaşılır nitelikte olması da mümkündür. Böyle bir durumda, ilgili teklif icâba davet olarak değil, icâb olarak nitelendirilecektir. Tarafların aynı mecliste bulunuyor olmalarından dolayı akdin bağlayıcılık kazanmamış olması, irade beyanının icâb olarak değil de, icâba davet olarak değerlendirilmesini gerektirmez.

Naslarda, pazarlıkta bulunurken tarafların birbirlerini aldatıcı şekilde hareket etmemesi gerektiği belirtilmiş ve bazı satış türleri yasaklanmıştır. Satış üzerine satış yapılışı, sırf pazarlığı kızdırmak amacıyla üçüncü kişinin fiyat teklifinde bulunduğu neceş satışı, bir kimsenin izdivaç talebinin üzerine bir başkasının izdivaç talebinde bulunması yasaklanan hususlar arasındadır. Bu hususlar arasında tarafların pazarlıkları neticesinde bir fiyat üzerinde anlaşma yönündeki meyillerinin ortaya çıkmış olduğu ancak akdin henüz tamamlanmamış olduğu bir durumda, üçüncü kişinin önceki anlaşmayı bozacak şekilde pazarlığa dahil olması da sayılmıştır. Bu durum "sevm ale's-sevm" olarak adlandırılmıştır. Sevm ale's-sevm, satıcıya daha iyi bir teklif vermekle ortaya çıkabileceği gibi, müşteriye daha iyi bir teklifte bulunmakla da söz konusu olabilir.

Sevm ale's-sevm yoluyla kurulan akitler mezheplerin usul kâideleri ve terminolojilerinden kaynaklı olarak Hanefîler tarafından tahrimen mekruh olarak kabul edilirken, cumhur tarafından haram olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla mezhepler arasındaki bu ayrım lafzî olup amele bakan yönleri açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Diyaneten durum bu şekilde olmakla birlikte kazaen bu yöntemle yapılan akitlerin ise geçerli olduğu cumhurun genel görüşü doğrultusunda kabul edilmiştir. Mezheplerin içerisindeki azınlık görüşlere ve İbn Hazm'a göre böyle bir akdin geçerli olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, akdin geçerli sayılması durumundaki maslahatın, feshedilmesi durumundakine göre daha öncelikli görüldüğü de ifade edilmiştir. Hukuk güvenliği ve hukuk sistemindeki süreklilik açısından bu duruma yaklaşılmış ve bu şekildeki akitlerin feshedilmesi durumunda sosyal hayatta ortaya çıkacak olan aksaklıklara dikkate çekilmiştir. Bu bakımdan sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirilen akitlerin hükümlerinin, toplumun maslahatına da uygun olduğu belirtilmiştir.

Sevm ale's-sevm yasağının yalnızca satış akdi için söz konusu olmayacağı, diğer akit çeşitleri içinde geçerli kabul edilebileceği ifade edilmiştir. Sevm ale's-sevmden bahsedebilmek için aleyhine

pazarlığa müdahalede bulunan tarafın yalnızca müslüman olabileceğine yönelik görüş cumhur tarafından kabul edilmemiştir. Cumhur, müste'men veya zimmî aleyhine pazarlığa müdahalede bulunmanın da sevm ale's-sevm kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir.

Mer'î hukuk açısından yalnızca, akdin taraflarından birini zarara uğratmak amacıyla pazarlığa müdahalede bulunulması durumunda ahlaka aykırı eylemle bir kişinin zarara uğratılması söz konusu olacağı için, müdahil olan kimsenin sorumluluğunun doğacağı ifade edilmiştir. Bu durum haricinde pazarlık üzerine pazarlıkta bulunmanın yasaklığına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alkış, Alpaslan. *İslam Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstılâhları Kâmûsu*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2018.
- Akkurt, Sinan Sami vd. *Tablolar, Şablonlar, Örnek Olaylar ve Test Sorularıyla Borçlar Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Akman, Ahmet. "Deyn" Kavramı Odağında İslam Borçlar Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.
- Akman, Ahmet. "İslam Hukuku, Mecelle ve Türk Hukukunda Beğenme Şartıyla Satış Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 211-246. <https://doi.org/10.33227/auifd.1002080>
- Aksak, Şeyhmus. "İslam Hukukunda Müzayede (Açık Artırma) Akdi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 762-790. <https://doi.org/10.17859/pauifd.915277>
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Antalya, Gökhan. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Basım, 2019.
- Apaydın, H. Yunus. "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/387-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, H. Yunus. "İrade (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/384-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Arı, Abdüsselam. "Rızâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/57-59. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Atasoy, Abdussamed. *İslam - Osmanlı Tüketici Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2023.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 12. Basım, 2023.
- Ayan, Mehmet. *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2016.
- Aybakan, Bilal. "Meclis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/239-241. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2. Basım, 1979.
- "Bey' menhî anh". *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahatı Fikiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Hâfız (Ebû Muhammed) Hüsâdüddîn es-Şadrü's-Şehîd 'Ömer b. 'Abdil'azîz b. 'Ömer b. Mâze. *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fikhi Nu'mânî*. thk. 'Abdü'l-Kerim Şâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn. *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hâsen el-Hanbelî. *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-mustakni'*. b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.
- Cezîrî, 'Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fıkh 'alâ mezâhibi'l-'erba'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Akidler*. İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık, 2006.

- Dâmâd Efendi, Şeyhîzâde Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman. *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*. Beyrut: Dâru İhyâ'i Tûrâsi'l-'Arabiyye, ts.
- Demiray, Mustafa. "Vaad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/403-404. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. Erişim 01 Ocak 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/>.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Seyyid Ahmed, Muhammed Muhammed Ahmed. *Himâyetü'l-müstehlik fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1425.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü'l-Fikh*, yy.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fikh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 2. Basım, 2005.
- Hacı Reşit Paşa. *Ruhu'l-Mecelle*. İstanbul: Dâru'l Hilafeti'l-Âliye, 1326.
- Hafîf, 'Alî. *Ahkâmü'l-mu'âmelâti's-ser'iyye*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2008.
- Halebî, İbrâhîm. *Multekâ'l-ebhur*. thk. Halil 'Imrân el-Manşûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Hamîd, Nazih. *İktisadî Fikh Terimleri*. çev. Recep Ulusoy. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Haţţâb er-Ru'aynî, Şemseddin Ebû 'Abdullah. *Mevâhibü'l-celîl fi muhtaşari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Hâzım, Ebû Muhammed 'Alî. *el-Muḥallâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî. *el-Muğnî*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî - 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. ed. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Baḥru'r-râîk şerhu Kenzi'd-daḳâik*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetü'l-muctehid ve nihayetu'l-muktesid*. Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Huseynî ed-Dimeşķî. *Reddu'l-muḥtâr 'alâ'd-Durri'l-muḥtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.
- İbnü'l-Hümmam, Ahmed Şemseddin, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethü'l-ḳadîr ale'l-Hidaye, netâ'icü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1389.
- İsfehânî, Rağîb. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Ḳur'ân*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Kallek, Cengiz. "Müsâveme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz. "Müzayede". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/236-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz. "Simsar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Karaman, Hayreddin. "Akid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'î'u's-šanâ'î fi tertibi's-serâ'î*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1986.
- Kaya, Süleyman. *İslam Hukukunda İcabın Bağlayıcılığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kayar, İsmail. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Özel Borç İlişkileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2019.
- Kelebek, Mustafa. *İslâm Borçlar Hukuku ve Ebû Yûsuf'un Öncelikleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2014.
- Kisbet, Mustafa. *İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması Ayıp Muhayyerliği*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2015.
- Koca, Ferhat. "Mekruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Daru'l-İhyau't-Turâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Mâverdi, 'Alî b. Muhammed. *el-Ḥâvi'l-Kebîr fi fikhi mezhebi'l İmâm's-Şâfi'î ve huve Şerhi Muhtaşar el-Muzenî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1999.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talâl Yûsuf. Beyrut: Daru'l-İhyâ'i Tûrâsi'l-'Arabi, ts.

- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Maĥmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muĥtâr*. Beyrut: Matba'atü'l-Halebî, 1937.
- Molla Hüsrev. *Dureru'l-hukkâm şerĥu Gureri'l-aĥkâm*. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâĥih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- "Müzayede". *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Aĥmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Ĥorâsânî. *Sünenü'n Nesâî*. çev. A. Muhtar Büyükcınar vd. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerĥu'l-muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetü'l-muttakîn*. thk. Zuheyr eş-Şâşî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Önder, Muharrem. "İslâm Hukukunda İrade Beyanı Olarak Mükellefin Sükûtu; Mâhiyeti, Kısımları ve Beyân Olma Sebepleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2019), 55-94.
- Paşa, Muhammed Kadri. *Mürşidü'l-ĥayrân ilâ ma'rifeti aĥvâli'l-insân fi'l-mu'âmelâti's-şer'iyye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Ĥanîfe en-Nu'mân*. Bulak: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1891.
- Remlî, Muhammed b. Ebi'l-'Abbâs Aĥmed b. Ĥamza Şemsuddîn er-. *Nihâyetü'l-muĥtâc 'ilâ şerĥi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- "Sevm". *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404.
- "Sîga". *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404.
- Seraĥsî, Muhammed b. Aĥmed b. Ebi Sehl Şemsü'l-'Eimme. *el-Mebsût*. thk. Ĥalîl Muĥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şâban, Zekiyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fikh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed Ĥaĥîb. *Muĥni'l-muĥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşar 'Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998.
- Topal, Şevket. "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 211-228.
- Tüfekçi, İbrahim. "İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 11-42.
- Türk Hukuk Kurumu. *Türk Hukuk Lûgati*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 3. Basım, 1991.
- Ülker, İbrahim, "Ebüssuûd Efendi ve Şanizade'nin Sakk Kayıtları Işığında İslam ve Osmanlı Hukukunda İcare (Kira)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2023), 730-755. <http://doi.org/10.51120/NEUHFD.2023.98>
- Ünal, Mustafa. "İslam Borçlar Hukukunda Fesad Müeyyidesi ile Kısmi Hükümsüzlük ve İptal Edilebilirlik Müeyyidelerinin Mukayesesi". *The Journal of Social Science* 3/6 (15 Eylül 2019), 449-473. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.604930>
- Ünsal, Ahmet. "İn'ikâdın (Akdin Hukukî Varlık Kazanması) Mahiyeti". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 93-124. https://doi.org/10.1501/İlh fak_0000001036
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Yelek Kamil. *İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yeniçeri, Celal. *İslâm İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.
- Zeydân, Abdulkerim. *el-Medĥal li-dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıĥhü'l-İslâmi ve edilletuhu*. çev. Ahmet Efe vd. Risale Yayınevi, 1994.